

מלאכות לאוקמי ולאברויי בשביעית

ראשי פרקים

- א. מחלוקת התנאים והתלמודים אם מותר לאוקמי בשביעית
 - ב. בהסבר שיטת הרמב"ם
 1. מלאכות לאוקמי לשיטת הרמב"ם
 2. זיהום לדעת תפארת ישראל
 3. אוקמי בפירות
 - ג. במקום הפסד מרובה
 - ד. בדין השקיה בשביעית
 1. דין השקיה
 2. מעם היתר השקיה
 - ה. בהסבר שיטת רש"י ותוספות
 - ו. מה נחשב להפסד
 - ז. בהשוואה שביעית לחול המועד

א. מחלוקת התנאים והתלמודים אם מותר לאוקמי בשביעית
במסכת מועד קטן (דף ג עמוד א) מביאה הגמרא סתירה בין שתי ברייתות בדין קשקוש בשביעית: באחת אוסרים ובשנייה מתירים. ומתוצאת: אמר רב עוקבא בר חמא תרי קשקושי הוו, חד אברויי אילנא, וחד סתומי פילי (שמסתם בקעים של אילן - רש"י). וכן בעבודה זרה (דף ג עמוד ב): תרי זיהמומי הוי, חד לאוקמי אילני ושרי, וחד לאברויי אילני ואסור.

במשנה שביעית (פרק ב משנה ב) שנינו: מובלים... עד ראש השנה. מפרקים, מייבלים, מאבקים עד ראש השנה. רבי שמעון אומר: אף נוטל הוא את העלה מן

האשכול בשביעית. והנה רש"י (מועד קטן דף ג עמוד א) מפרש, שמפרקים היינו אבנים מעל גבי שרשי האילן. אבל הרבה ראשונים, ובהם הרמב"ם, הר"ש והרא"ש מפרשים שהכוונה להסרת העלים מעל גבי האילן, וזו זיעת תנא קמא שרבי שמעון חולק עליה, ומתיר אף בשביעית.

בירושלמי כאן (הובא בר"ש) דנו בשיטת רבי שמעון, והסבירו את היתרו מפני שהוא כמציל מן הדליקה, מה שאין כן בכיסוח אורז, שרובי שמעון אוסר בסוף הפרק, שהוא לאברויי.

לכאורה עלינו להסיק מכאן, שתנא קמא אוסר גם לאוקמי בשביעית. וכן נראה מדברי הרמב"ם (פרק א הלכה ה), שאסר לפרק, לזהם, ולעשן, אף על פי שעניינם להציל מנזקים, וכלל לא לאברויי. ואכן בפירוש הר"ש למשנה ד מובא הירושלמי, שהמהם אסור בשביעית רק לרבי, אבל לרבנן מותר לזהם גם בשביעית, מפני שהוא כמושיב שומר, כלומר אוקמי בלבד. והרמב"ם פוסק כרבי.

ואף על פי שבעבודה זרה תירצו שאין כאן מחלוקת, אלא תרי גווני זיהום, לאוקמי ולאברויי, מכל מקום פוסק הרמב"ם כשיטת היוושלמי. והסבירו, שהרמב"ם העדיף לפרש כהסבר המוחלט שבירושלמי, ולא כהסנר בדרך אפשר (=ודילמא) שבבבלי.

ועיין בפאת השולחן (סימן כ, ה) שהביא בסתם את שיטת הרמב"ם, ובשם יש אומרים את מסקנת הבבלי, לחלק בין אוקמי לאברויי.

ב. בהסבר שיטת הרמב"ם

1. מלאכות לאוקמי לשיטת הרמב"ם
שיטת הרמב"ם לכאורה צריכה עיון, שהרי הוא עצמו מביא את החילוק בין אוקמי לאברויי באותו הפרק, בהלכה ז לגבי קשקוש, ובהלכה י לגבי השקיה? ומסביר הבית ישראל, שהרמב"ם מחלק בין עבודו בגוף האילן שהיא אסורה אפילו לאוקמי לבין עבודה שאינה בגוף האילן.
על פי זה העיר בשבת הארץ, שעשיית בתים כשהיא לאוקמי תהיה מותרת גם לרמב"ם. ויש לדון בקשירת שקיות לפירות, וכן בריסוס, האם נחשבות למלאכות בגוף האילן (ועיין בחילוקו של הרידב"ז שם ובמה שדחאו החזון איש).

והחזון איש מתרץ שגם לרמב"ם מותרות עבודות לאוקמי במלאכות דרבנן, אולם ישנן מלאכות מסוימות שגזרו בהן אוקמי אטו אברויי, אולי מפני שקשה לתחום בהן את הגבול בין אוקמי לאברויי.

2. זיהום לדעת תפארת ישראל

ועיין בתפארת ישראל (פרק ב משנה ד, אות כו) שפירש שמזהמין היינו חיזוק והשבחת אילן רך שנקלף. וציין שאינו מפרש כרמב"ם (שזיהום הוא מריחת האילן בזבל כדי להרחיק את התולעים), מפני שלפי פירושו הזיהום הוא לאוקמי, וזה מותר גם בשביעית ולא רק עד ראש השנה.

אולם דבריו צריכים עיון גדול, שהנה על מה שהמשנה אומרת: "משקים אותם עד ראש השנה", מסביר התפארת ישראל (אות ל): שופך מים בראש האילן ויורד על הגזע... ומדהאילן רך ועלול להפסד לא גזרו בתוספת שביעית.

והנה מה שתמה על הרמב"ם עשה בעצמו, והתיר לאוקמי רק בתוספת שביעית:

3. אוקמי בפירות

ובשבת הארץ אות לו מחלק בין לאוקמי בעצים שמותר, לבין לאוקמי בפירות שלא הותר, מפני שהם הפקר, עיין שם. ויש לכאורה ראייה לשיטתו מהסבר הרמב"ם בהלכה י, שהתיר לאוקמי כדי למנוע נזק השחתת האילנות. וכן בקונטרס אחרון פוסק הרב שמותר להשקות ירקות, זרעים, דשאים ושושנים רק לצורך הקיום של השמינית ואילך.

וקשה על שיטתו מהיתר הר"ש להסיר את העלה מעל גבי האשכול, ומסביר הרב על פי הגר"א (בשנות אליהו), שהסרת העלה נחוצה לצורך האילן. ויעוין בתפארת ישראל (אות יז) בשם רב"א, שהעלה מזיק לאשכול, ושכן מוכח בירושלמי.

כשיטת הרב זצ"ל בשבת הארץ פירש בתפארת ישראל (אות כט) כשהבחין בין עשיית בתים לשמירה על האילן, שזה אסור בשביעית רק כשהוא לאברויי, לבין עשיית בתים לצורך שמירת הפירות שאסור בשביעית גם לצורך שמירת הפירות מנשירה, כלומר לאוקמי. ועיין בר"ש סירילאו שגם הוא פירש שהעלה מפריע לבישול האשכול.

ולשיטת שבת הארץ, יש לחלק בין עישון להצלת הפירות לבין עישון לצורך האילן. ועיין בפירוש הר"מ למשנה ב שפירש את איסור העישון שהוא לצורך הפירות, אולם בידו החזקה פוסק בפירוש איסור הזיהום לצורך האילן.

החזון איש מסתפק בשאלת שמירת הפירות (בסימן טז), ומסיק (בסימן כא אות יד) שגם לצורך הפירות מותר לאוקמי. ומסביר החזון איש שאין להוכיח דבר זה מלשון הרמב"ם, שהתיר לאוקמי כדי שלא ייפסדו האילנות. שהרי הרמב"ם נקט לשון אילנות גם בהלכות השקיה בחול המועד (פרק ז מיום טוב הלכה ב), ושם בוודאי הכוונה לפירות, שהרי אין אילן שייפסד ממניעת השקיה במשך שבוע ימים. עוד הוכיח שגם בהלכות שביעית צריך לפרש את לשון הרמב"ם על הפירות, דאם לא כן לרבי יוחנן ואב"י, הסוברים שתולדות אסורות מן התורה, ובזמן ששביעית נוהגת מדאורייתא, גם לאוקמי אסור במלאכות דאורייתא, וכי יעלה על הדעת שהאילנות ימותו בכל שנה שביעית, ועד שיעברו שנות ערלה לא יהיו פירות לישראל? על כורחין צריך לומר שהסכנה היא רק לפירות, שהרי חוץ מהאתרוג אין האילנות זקוקים לתוספת השקיה, וכל הדיון, ומה שהתירו מפני ההפסד, הכל נסוב רק על הפירות, ועל הפסד הפירות משתמש הרמב"ם בלשון אילנות. (אמנם יעוין במעדני ארץ (סימן ח, ח) שהאריך להוכיח שלאוקמי מותר אפילו בדאורייתא. ואזדא לה הוכחת החזון איש. ואכמ"ל.)

כשיטת החזון איש נוקטים רוב פוסקי זמננו ככולם, על כן מודרכים החקלאים על ידי הרבנות הראשית לישראל, וכן על ידי שאר פוסקי ההלכה מכל החוגים, לעסוק בעבודות דרבנן המוגדרות כלאוקמי, הן לצורך שמירת האילנות והן לצורך שמירת היבולים.

על פי זה כתב בספר הלכות שביעית (כסא דוד אות לב) לחלק בין קוצים שמונעים שלימות הפרי, שהוא בגדר אברויי, לבין הסרת קוצים מהאתרוג, שהוא בבחינת לאוקמי, שלא יפסל האתרוג.

ג. במקום הפסד מרובה

הגר"א בפירושו לירושלמי מסביר שרבי שמעון מתיר את הסרת העלה מן האשכול מפני שהוא הפסד מרובה.

ולכאורה קשה, שגם אם נתייחס להפסד פירות שביעית, אף על פי שהם הפקר, מכל מקום לא שייך לומר בהם שההפסד הוא מרובה, שהרי הם אינם שייכים לאיש פרטי, אלא לכלל ישראל, ואיך אפשר לתת שיעור לגודל ההפסד?

ונראה לעניות דעתי, שהמשנה עוסקת בפירות שישית שנכנסו לשביעית, ואין בהם קדושת שביעית, על כן יש לגביהם הפסד מרובה לבעלים. ואין זה בבחינת אוקימתא, אלא פשוטה של המשנה; שהנה תנא קמא התיר כמה מלאכות עד ראש

השנה, ובא רבי שמעון ומוסיף להתיר את הסרת העלה גם לאחר ראש השנה (ו) ופירות אלו שעל גבי הגפן הם כמובן פירות שישית). בפירות אלה מתיר רבי שמעון לאוקמי, ואולי גם לאברויי, בגלל הפסד המרובה.

שיטת רבי שמעון בהסרת העלה אליבא דהגר"א ניתנת להתפרש בשני אנפין: א. בתוספת שביעית מותר כל לאוקמי, ובשביעית יש שהתירו לאוקמי, (ולפעמים לא התירו, כמבואר לעיל), אולם בהפסד מרובה הכל מודים שלאוקמי מותר.

ב. דין לאברויי ולאוקמי נוהג במקום רווח והפסד רגילים, אולם במקום הפסד מרובה לא גזרו חכמים כלל, ואפילו לאברויי מותר.

לפי ההסבר השני מתיר רבי שמעון להסיר את העלה אפילו אם זה בבחינת לאברויי.

עוד יש להעיר, שלגבי פירות שביעית היוצאים לשמינית, אף על פי שיש בהם קדושת שביעית, מכל מקום מותרות באילנות הללו כל מלאכות הקרקע והאילן, שהרי לגבי כל העבודות הנ"ל ראש השנה לשביעית הוא א' בתשרי, ורק איסורי לא תקצור ולא תבצור הנובעים מדיני קדושת שביעית נוהגים בהם. ולפי זה מחלוקת הפוסקים בדין לאוקמי בפירות, מצטמצמת לאותם פירות וירקות שיש בהם קדושת שביעית, והם בשנת השבע. עיין עוד שבת הארץ קונטרס אחרון אות יא בגדר לאוקמי וחוק הטבע.

ד. בדין השקיה בשביעית

1. דין השקיה

בריש מסכת מועד קטן שנינו: "משקין בית השלחין במועד ובשביעית". מלשון המשנה למדנו, שרק בשדה שלחין מותר להשקות בשביעית, כבחול המועד. וכן אמרו במשנה שביעית (פרק ב משנה ד): "נטיעות... ומשקין אותן עד ראש השנה". כלומר, הואיל ושיטת גידול האילנות היתה מאז ומעולם, עד לחקלאות המודרנית, שאילנות נחשבים לבעל ואינם זקוקים לתוספת השקיה, (מלבד האתרוג, הגדל על כל מים, כלומר זקוק להשקיה בנוסף על מי הגשמים), לא התירו השקאתם בשביעית עצמה.

במסכת שביעית (פרק ב משנה י) נחלקו תנאים האם מותר לרבץ בעפר לבן בשביעית: רבי שמעון מתיר ורבי אליעזר בן יעקב אוסר. ונחלקו מפרשי המשנה

בפירוש המילה מרביצין: הרמב"ם ועוד פירשו "מוזין רסיסי מים", כלומר השקיה קלה בלבד. ואילו הר"ש ודעימיה פירשו שהכוונה להשקיה רגילה.

ובמסכת מועד קטן (דף ו' עמוד ב' במשנה) אומר רבי אליעזר בן יעקב שמותר להשקות אילנות בחול המועד, ובלבד שלא ישקה את כל השדה. והגמרא מביאה ברייתות סותרות בדין הרבצת שדה הלבן בחול המועד: הברייתא הראשונה מתירה להרביץ בשביעית אבל לא במועד והברייתא השנייה מתירה להרביץ מים בין במועד ובין בשביעית. ומסבירה הגמרא שיש בזה מחלוקת תנאים: תנא קמא מתיר ורבי אליעזר בן יעקב אוסר (שוב נציין ששדה אילנות נחשב לשדה הלבן, על כן משווה הגמרא דין שדה האילן לדין שדה הלבן).

ועדיין יש להקשות, שלגבי שביעית מסכימים התנאים שבשתי הברייתות שמותר להשקות, והלא רבי אליעזר בן יעקב אוסר? על נן גורס הר"ש (בשביעית שם) בברייתא השנייה: אין מרביצין בין במועד בין בשביעית. והגר"א מעדיף לשנות דווקא את גרסת הברייתא הראשונה, שהיא אוסרת להרביץ במועד ובשביעית. ומכל מקום באחת משתי הגרסאות המתוקנות מצאנו ברייתא כשיטת רבי אליעזר בן יעקב האוסר להרביץ בשביעית ובמועד.

והנה פירוש שדה לבן הוא מקום גידול תבואה, וזוהו בית הבעל, ואם כן סותרות הברייתות את דברי המשנה בריש מועד קטן שם התירו להשקות בשביעית רק את בית השלחין. עיין בתוספות (דיבור המתחיל מרביצין שם דף ו' עמוד ב') שרש"י למשנה, שאינו בידנו, פירש שרק לגבי חול המועד שייכת ההבחנה בין שלחין לשדה בעל, ולגבי שביעית השקיה מותרת הן בבית השלחין והן בבית הבעל. ומוסיפים התוספות שלפירוש רש"י אין לחלק מבחינת ההלכה בין לשון השקיה ללשון הרבצה, שהרי מותר בשביעית להשקות גם השקיה רגילה, אלא שבבית הבעל הנהוג הוא להסתפק בהשקיה מועטת הנקראת הרבצה, ואילו בוגית השלחין יש להרבות במים, ולזה קוראים השקיה. אבל מפירוש רש"י לסוגיית הגמרא עולה, שחכמים התירו בבית הבעל, הוא שדה הלבן, רק השקיה מועטת כדי שיצאו הירקות, בעוד שבשדה שלחין מותרת גם השקיה גמורה.

ובמסכת עבודה זרה (דף ג' עמוד ב') נחלקו רש"י ותוספות בהסבר היתר ההשקיה עד ראש השנה (ששנינו במשנה שביעית פרק ב' משנה ד'): רש"י מסביר שתוספת שביעית מדרבנן, על כן התירו במקום הפסד, שלא ימותו הנטיעות. והקשו עליו התוספות שתוספת שביעית מדאורייתא או מהלכה למשה מסיני, ועל כן פירשו הם שאלביא דאביי (במועד קטן) שביעית בזמן הזה דרבנן, ולרבא - מלאכת המשקה מדרבנן. וקשה לפירוש התוספות מדוע לא התירו גט בשביעית עצמה, הלא למדנו

לפי רש"י שההשקיה באה למנוע הפסד (=לאוקמי)? מיישב המהרש"א, שהשקיה היא לאברויי. עיין שם בדבריו שכתב כן גם לשיטת רש"י, מפני שהמשנה הזאת עוסקת בדברים שהם לאברויי, ועל כן היא מתירה אותם עד ראש השנה. ועל כן נדחק לומר שדברי רש"י שההשקיה באה למנוע מיתת הנטיעות נאמרו בכדי.

מכל הנ"ל למדנו, שהראשונים נחלקו בדין השקיה האם היא כשאר המלאכות שהגמרא מבחינה בהן בין לאוקמי לבין לאברויי. על כן הם חולקים האם יש להבחין בין בית הבעל לבית השלחין בשביעית; האם מותר להשקות כרגיל או רק לרביץ; האם מותר להשקות רק עד ראש השנה או גם בתוך שנת השבע.

2. מעם היתר השקיה

והנה בנימוקי יוסף בריש מועד קטן, הסביר את היתר ההשקיה בשביעית מפני שאינה מלאכה חשובה. וקבע שחשיבות המלאכה נמדדת במה שהמלאכה היא חד פעמית או שאינה חד פעמית, כגון בנידון דגן שצריך בכל פעם לחזור ולהשקות. גם המאירי מפרש כנימוקי יוסף, ומוסיף שגם בזמן ששביעית דאורייתא, מותר להשקות בגלל ההפסד.

ובשיטת ריב"ב כתב בשם רש"י (שאינו לפנינו), שהשקיה מותרת מפני שאינה מלאכה שבשדות (ולקמן יתבאר פירושו). ותמה עליו בשתים: א. מדוע שינה רש"י ממסקנת הגמרא? ב. אם השקיה אינה מלאכה, מדוע התירה המשנה להשקות רק את בית השלחין? (וצריך לומר שלריב"ב לא היה בדברי רש"י מה שכתבו התוספות שבשביעית מותר להשקות גם את בית הבעל).

למדנו שיש עוד סיבות להתיר מלאכה בשביעית; מלאכה חשובה או מלאכה שבשדות. ויש להעיר שלריב"ב אליבא דרש"י זו סיבה כשלעצמה להיתר המלאכה (על כן הקשה על רש"י מדוע אינו מתיר להשקות גם בבית הבעל), מה שאין כן לנימוקי יוסף שהצריך גם פסידא (=לאוקמי) מלבד סיבת החשיבות.

ונראה להגדיר, שהראשונים הנ"ל נחלקו בשאלה האם השקיה נחשבת למלאכה בשביעית, ורק לאוקמי הותר בה, או שאינה נחשבת למלאכה כלל. ונראה שבזה גופא נחלקו גם רבי שמעון ורבי אליעזר בן יעקב במשנה, וגם דברי רש"י ותוספות (מועד קטן ו) תלויים בשאלה זו.

ה. בהסבר שיטת רש"י ותוספות

בספרא (בהר ד, ו) ובקצת שינויים במועד קטן (דף ג עמוד א) הובאו רשימות מלאכות האסורות בשביעית, ומלאכות אחדות המותרות. ובשתי הרשימות נפקד

מקום המשקה. אמנם הר"ש לספרא מפרש באחת מהאפשרויות, שמילוי הנקעים הכוונה להשקיה, אבל גם זו אינה ההשקיה הרגילה, אלא צורה מיוחדת של השקיה, והתמיהה בעינה עומדת.

ונראה שרש"י תמך יתדותיו בברייתא זו שבמועד קטן, כפי שפירשה אותה הגמרא: הברייתא דנה בשאלה אם מלאכות שביעית יש להן תולדות אם לאו, ומרבה את התולדות מהפסוק "שדך לא" - לא כל מלאכה שבשדך, לא כל מלאכה שבכרמך. ומסיימת: "מה זריעה עבודה שבשדה ובכרם, אף כל שהיא בשדה ובכרם". ומעמידה הגמרא את הדרשה בתורת אסמכתא בלבד, ואיסור המלאכות מדרבנן. ופירש רש"י: כגון כל הני פרטי, יצא קשקוש ועידור ומים בנקעים ועוגיות, שאינו בשניהם. וכן בעבודה זרה (דף ג עמוד ב) פירשו רש"י ותוספות שזיבול נחשב עבודה שבשדה ובכרם, לעומת זיהום שאינו כזה, ולכן הותר.

מדבריהם למדנו, שלאוקמי הותר רק בעבודות שאינן כעין זריעה, כלומר שאינן בשדה ובכרם גם יחד. על כן גם ההשקיה, שאינה בשדה ובכרם, שהרי כבר אמרנו ששדה האילן נחשב לאינו זקוק להשקיה. ובוודאי היא המידה בכרם (וגם היום אין משקים את הכרמים הגדלים בשיטות פרימיטיביות). ובזה מיושבת תמיהת הריב"ב על רש"י, שכוונת רש"י שכל מלאכה שאינה בשדות, דהיינו בשדה ובכרם, אינה מן המלאכות שאין להן היתר, אלא מן המלאכות המותרות לאוקמי. על כן יש כמובן להבדיל בין השקאת שדה שלחין לשדה הבעל (לשיטת רש"י שלנו; אולם לרש"י שבמשנה, אליבא דהתוספות אינה מלאכה כלל ואפילו לאברויי).

ובזה יובנו דברי רש"י הקשים לכאורה בעבודה זרה (דיבור המתחיל אבל סכין), שכוונתו שלהתיר את הסיכה צריך לשני התנאים: לא מלאכה שבשדה ובכרם, גם לאוקמי מן ההפסד.

ונראה לעניות דעתי, שרש"י ותוספות מסבירים את הגמרא במועד קטן, שבתחילה רצתה הגמרא ללמוד דברים כפשוטם, שכל המלאכות הדומות לזריעה אסורות מן התורה. אולם גם אחרי המסקנה, שהן רק מדרבנן, עדיין יש הבדל בהגדרה בין המלאכות הדומות לזריעה לבין המלאכות השונות מזריעה, שהמלאכות הדומות לזריעה, שהן בשדה ובכרם, נחשבות למלאכות גמורות, ודינן כדין האסורות מדאורייתא. על כן אסורות המלאכות הנ"ל גם לאוקמי, כשם שהמלאכות שמן התורה אסורות לאוקמי (השווה למה שכ' בדין מעשה שבת). ואילו שאר המלאכות, שאינן כזריעה וזמירה נחשבות כתולדות רק לעשה של "ושבתה הארץ" ונאסר בהן רק לאברויי.

מעתה נוכל להסביר בדרך זו גם את שיטת הנימוקי יוסף והמאירי ודעמהם, שחז"ל אסרו בצורה מוחלטת רק את המלאכות החשובות הדומות לזריעה וזמירה הנעשות אחת בשנה, ובמלאכות אלה אסור לעסוק בשביעית אפילו במקום הפסד. מה שאין כן במלאכות שאינן חשובות, שנאסר בהן רק לאברויי.

ו. מה נחשב להפסד

בחבורות הדרכה לחקלאים מצאנו היתר להשקות, לדשן, לאבק, לרסס וכו' בהתאם לנוהגי שאר השנים (ומטרתם המוצהרת לקבל יכול השווה בכמותו ואיכותו לכל השנים).

יסוד הפסיקה שמאחורי ההיתרים הנ"ל הוא בהחלטה שתנובת השדה והאילנות שבשנה רגילה, אף על פי שהושגה באמצעים מלאכותיים, נחשבת לגורמה יבולית, וכל יבול קטן ממנו נחשב להפסד; על כן המלאכות הנצרכות לשמירת הכמויות ה"רגילות" מוגדרות לאוקמי.

אולם גם לסוברים ששייך לאוקמי בפירות, נראה לעניות דעתי שנתכוונו לברכת ה' באילנות באופן טבעי; וזה ההבדל בין השביעית לשאר השנים, שבכל שנה מותר להוסיף לאברויי בשדות ובפירות, ולקבל יבול גדול יותר, מה שאין כן בשביעית. שהארץ צריכה לשבות ממלאכה, והתירו רק מניעת הפסד מטבע האדמה וגידוליה. וביותר תמוה לי מה שמתירים על ידי אוצר בית דין להשקיע כסף רב בלאוקמי הוה, ואחר כך לגבותו מבעליו - הציבור. ולכאורה מעדיף הציבור לקבל בחצי חינם פירות בכמות ובאיכות פחותים במקצת, מלשלם מחיר מלא עבור עבודות לאוקמי הנ"ל.

ועיין בחזון איש (סימן כא אות יז), שהוהיר לתת את הרעת בכל מלאכה שאכן היא נעשית לאוקמי. וכתב שאין להרבות במלאכה כשאין בה צורך לאוקמי אף על פי שכבר נעשתה בפעם קודמת. ומקורו מהיתר השקאת בית השלחין. וכן כתבו עוד גדולי הפוסקים. וכמובן שאין לדבריהם מקום אם נגדיר את היתר לאוקמי בהרחבה דלעיל. וצריך עיון גדול.

כאן המקום לציין שפוסקי זמננו הדנים בפרטי הלכות ההשקיה נלאו למצוא את הקו המפריד בין לאוקמי לבין לאברויי, הן מצד כמות המים והן מצד תדירות ההשקיה. במיוחד מסובכת הסוגיא למתירים לאוקמי בפירות, שהרי המים מרבים את הפירות בכמות ובאיכות, אולם חוסר השקיה עלול לגרום להפסד כללי של הפירות.

ז. בהשוואת שביעית לחול המועד

במשנה ריש מועד קטן הושוותה מלאכת ההשקיה בשביעית לחול המועד. וכבר ציינו למחלוקת הראשונים האם מותר בשביעית להשקות גם את בית הבעל. ולכולי עלמא אין להחמיר בשביעית מבחול המועד. והמבי"ט בתשובה (חלק ב סימן סד) משווה את שניהם גם לדין מידת ההפסד הצפוי ממניעת ההשקיה, עיין שם.

ובשו"ת משנת יוסף (סימן א) רוצה להשוותם גם לזיין נוסף: הדרכי משה (אורח חיים סימן תקלד א) מביא את דברי רבנו ירוחם (ספר אדם נתיב ד חלק ה, דף לו, ד בדפוס ונציה) המתיר להמשיך מלאכה שהתחיל בה בגלל הפסד, עד לסיימה, אף על פי שההמשך אינו דרוש למניעת ההפסד. הלכה זו לא הובאה ברמ"א לשו"ע, אולם רבי עקיבא איגר הביאו בשו"ע שם. ויש לדון האם השמטת הרמ"א מוכיחה שאינו סובר דין זה להלכה, או שלא הביאה במפתו מפני שאין בדברי המחבר לסתור דין זה. ומכאן לומד במשנת יוסף להתיר גם בשביעית השקיה ללא הגבלה, גם לאחר שבמעט מים נמנעה כבר סכנת ההפסד (עיין שם שפלפל בסוגיא מכמה אנפי ואכמ"ל. ושם הביא מספר שביעית כהלכתה, שדחה השוואת שביעית לחול המועד, מפני שבחול המועד האיסור מפני טרחה, ולכן כשבלאו הכי כבר משקה אין איסור; מה שאין כן בשביעית שהאיסור בגלל שביתת הארץ. ע"כ. ולעניות דעתי יש מקום להשוואה, מפני שרבנו ירוחם כתב הערתו לא על השקיה אלא על היפוך הויתים, השייך לסימן תקלת, ושם יש טרחה מיוחדת בכל היפוך והיפוך. וגם בהשקיה, כשמשקים בדלי וכדומה, ולא על ידי צינור או תעלה, יש טרחה נוספת. בתוספת. ועל כן יש ללמוד מהיתר רבנו ירוחם, שכך היא המידה, שכל שהתחלת המלאכה היתה לצורך הפסד מותר לעשות אותה בשלימות, ואין צורך לבדוק מתי סר פחד ההפסד).

כבר הזכרנו שהחזון איש (סימן כא אות יז) הזהיר לבדוק היטב את הצורך בכל אחת מהמלאכות האם היא לאוקמי. והוסיף שאין לעשות פעמיים מה שמספיק לעשות פעם אחת, עיין שם. והנה לא כלל בזהירות את הצורך לבדוק בכמות המלאכה, האם יש צורך להרבות או מספיק לה המעט. ומשמע שתופס בזה כשיטת רבנו ירוחם הנ"ל.

ולפי זה נראים דברי המשנת יוסף לנהוג כפסק ספר הלכות שביעית, למעט במספר ההשקיות, להתחיל בהשקיה רק כשנשקפת סכנת הפסד לעצים או ליבולים, ולתת מים בכמות מספיקה (ולא רק את המינימום הדרוש לדחיית הסכנה). ואין צורך לחוש שמא יש בריבוי ההשקיה איסור של לאברויי.